

VATANDAŞLIK VE VATANDAŞLIK EĞİTİMİ HAKKINDA SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN İNANÇLARI

Doç. Dr. Zafer KUŞ

Ahi Evran Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler ABD. zaferkus@gamil.com

Aysun AKSU

Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. aksuaysun1@gmail.com

ÖZ

Vatandaşlık eğitimi ile ilgili Türkiye’de en önemli derslerin başında sosyal bilgiler gelmektedir. Sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi ile ilgili hedefler açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak öğretmenin sahip oldukları inançlar, sınıf içindeki öğretim süreçlerini ve öğrenci davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu çalışmada vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin inançlarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış, 12 farklı sosyal bilgiler öğretmeniyle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme sorularının hazırlanmasında Phipps (2010) ‘in çalışmasından faydalanılmıştır. Araştırma sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilen veriler, yazılı doküman haline getirilmiş ve ardından içerik analizi ile çözümlenmiştir. Araştırma sonuçları göstermektedir ki sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamı sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının vatandaşlık eğitimi, değer aktarımı ve sosyal bilimlerin öğretimi olduğuna inanmaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenleri Türk Tarihi ve milli günler ile ilgili yapılan etkinliklerden büyük gurur duymaktadır. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamı sosyal bilgiler ile etkili vatandaş yetiştirme arasında doğrudan bir ilişki olduğuna inanmaktadır, ancak aktif vatandaş tanımlarında bazı sorunlar bulunmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Vatandaşlık, Vatandaşlık Eğitimi, Sosyal Bilgiler, Öğretmen, İnanç

SOCIAL STUDIES TEACHERS’ BELIEFS ON CITIZENSHIP AND CITIZENSHIP EDUCATION

ABSTRACT

Social studies are one of the most important courses in Turkey regarding citizenship education. The objectives of citizenship education in the social studies curriculum have been clearly expressed. However, teachers' beliefs affect teaching processes and student behaviors in the classroom. This study explores secondary social studies teachers' beliefs about the concept of citizenship and citizenship education. Qualitative research method has been used in the research and twelve different social studies teachers have been interviewed. Phipps (2010)'s work has been used to prepare the interview questions developed by the researchers. The data obtained by the semi-structured interview has been analyzed by content analysis. The results show that social studies teachers believe that the main purpose of social studies education is citizenship education, value transfer and teaching of social sciences. Social studies teachers are proud of the activities related to Turkish History and national holidays. All social studies teachers believe that there is a direct relationship between social studies and effective citizen training, however there are some problems with active citizen definitions.

Key Words: Citizenship and Citizenship Education, Teacher, Belief, Social Studies.

1.GİRİŞ

Tarih boyunca toplumların temel hedeflerinden biri siyasal sistemi ve toplum beklentilerini benimsemiş iyi insan, iyi vatandaş yetiştirmek olmuştur. Çünkü bir ülkenin devamlılığını sağlayabilmek ve farklılıkları ortak amaçlarda birleştirebilmek, bireylere vatandaş olma bilinci kazandırmakla gerçekleşebilir (Hablemitoğlu ve Özmete, 2012). Bu nedenle hükümetler, vatandaşlardan kaynaklı sorunları en az düzeye indirebilmek ve istenilen vatandaş modelini yetiştirebilmek için genelde eğitim sistemini özelde ise okulları etkili bir araç olarak görmektedirler. Öğrencilerin ihtiyacı olan bilgi ve becerileri kazandırabilmek amacıyla eğitim sistemi içinde farklı kademelerde birçok ders yer almaktadır. Ancak günümüzde özellikle bilgi yüklü bireyden ziyade hayata dair temel becerilere ve değerlere sahip vatandaşlar yetiştirilmek istenmektedir.. Bütün ülkeler istediği vatandaş modelinde bireyler yetiştirebilmek için eğitim sistemi içerisine ders veya dersler eklemektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Kanada ve Türkiye gibi ülkelerde öğrencilere iyi bir vatandaş olmak için gerekli bilgi ve becerilerin önemli kısmı sosyal bilgiler dersi aracılığıyla kazandırılmaktadır (Keskin, 2009; Öztürk, 2009; NCSS, 1994). Türkiye’de de sosyal bilgiler aracılığıyla verilen vatandaşlık eğitiminin amacı, sorumluluk sahibi, devletine ve cumhuriyetine bağlı, devlet mekanizmalarının nasıl islediğini bilen, hak ve yükümlülüklerinin farkında olan vatandaşlar yetiştirmektir (Sönmez, Merey ve Kaymakçı, 2009)

Sosyal bilgilerin bir ders olarak ortaya çıkışı Amerika Birleşik Devletleri’nin geçirdiği sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda meydana gelen büyük dönüşümün doğurduğu göç, şehirleşme, sanayileşme, asayiş, ırkçılık, yurttaşlık bilinci gibi acil sorunlara çözüm aramak ve ulusal toplum anlayışını oluşturmak istemesinin bir sonucudur (Kaymakçı ve Ata, 2012). İlerlemeci felsefi akımın önde gelen isimlerinden biri olan John Dewey’in düşüncelerinden etkilenen sosyal bilgiler, demokratik bir toplum için vatandaşlık eğitimi işlevini üstlenmiştir. Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS, 1994) Sosyal bilgilerin temel amacını; küreselleşen dünyada, kültürel farklılıkları olan demokratik bir toplumun vatandaşı olarak kamu yararına bilgiye dayalı, mantıklı kararlar verebilme becerisini geliştirmek için gençlere yardımcı olmak, şeklinde ifade etmektedir. Kısacası Sosyal bilgileri ortaya çıkmasında ve gelişimde temel faktörün vatandaşlık sorunsalı olduğu görülmektedir.

Ülkemizde ise sosyal bilgiler ve buna bağlı olarak vatandaşlık eğitimine bakıldığında daha farklı bir seyir izlediği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti yıkılmış ve ülke topraklarının önemli kısımları işgale uğramıştır. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde verilen bağımsızlık mücadelesi başarı ile sonuçlanmış ve 29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Cumhuriyetin ilanını takiben Atatürk önderliğinde birçok alanda inkılaplar gerçekleştirilmiştir. Ülkenin o günkü durumu öğretim programlarına doğrudan yansımıştır. Cumhuriyet döneminin ilk programlarında (1926, 1936) milli ve vatani duyguları güçlü, yapılan yeni inkılâplara sadık iyi vatandaşların yetiştirilmek istendiği açıkça görülmektedir (Kuş, 2014).

1962 program taslağında, sosyal bilgilerin doğasına uygun olarak ilk adım atılarak; ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıfta okutulan tarih, coğrafya ve yurt bilgisi dersinin yerine “toplum ve ülke incelemeleri” adıyla yeni bir ders getirilmiştir. Türkiye’de “sosyal bilgiler” isminin ilk kez geçmesi 1968 öğretim programıdır. 1968’de başlatılan uygulamaya 1985’te son verilmiştir. Ortaokullarda, sosyal bilgiler eğitimi sonlandırılmış, bunun yerine, milli coğrafya ve milli tarih dersleri başlatılmıştır. 1992 yılında, “Vatandaşlık bilgileri” uygulamaya konmuştur. 1997 yılında ise, sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz ilköğretim uygulaması ile ilgili yasanın yürürlüğe girmesinden sonra, ilköğretim okullarında “milli tarih” ve “milli coğrafya” dersleri uygulamadan kaldırılmış, yerlerine sosyal bilgiler dersinin getirilmesi kararlaştırılmıştır.

1908 den buna yana kitaplarda görülen vatandaşlık profili, Türk siyasetine ve o döneme özgü fikirlere göre şekillendiği görülmektedir. Örneğin Malumat-ı Medeniye, II. Meşrutiyet kurumlarına bağlı olmayı telkin etmiştir. Kızlara özgü vatandaşlık kitabında bilgiyle donanımlı eşine destek sağlayan vatandaşlar yetiştirmek amaçlanmıştır. Cumhuriyet döneminde; medeni yurtsever vatandaş yetiştirilmek istenilmiştir. Milli yurttaşın en önemli özelliği fedakâr ve sadakatli olmasıdır. 1950 ye kadar özel-kamusal alan ayrımı görülmez. 1950’den 1980’e kadar vatandaşlık anlayışında hızlı bir değişim görülmüştür. Etno-kültürel anlayıştan misak-ı milli sınırlarına doğru vatandaş-millet anlayışı daralmıştır. 1980’den sonra dil ve ırkın yanına dinde eklenmiştir. Sivil ve katılımcı boyutta eksiklik görülmüştür. Sivil yurttaşlığa yer verilmemiştir (Üstel, 2005). Dönemlere göre arzulanan vatandaşlık türünün yetiştirilmesi amacıyla öğretim programı değiştirilen derslerin başında, ilkokul/ortaokul düzeyinde okutulan sosyal bilgiler dersi ve orta öğretim düzeyinde okutulan tarih dersleri yer almaktadır.

Sosyal Bilgiler öğretimiyle ilgili son köklü değişim 2005 yılında yaşanmıştır. Bu son değişime bağlı olarak, Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) yapmış olduğu sosyal bilgiler tanımında, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine, sosyal bilimlere, vatandaşlık bilgisine, insanın sosyal ve fiziki çevresiyle olan etkileşimin bugün ve gelecek bağlamında incelenmesine vurgu yapılmaktadır (MEB, 2005). Bir başka deyişle sosyal bilgiler, merkezine iyi ve sorumlu vatandaşlığı, insan ve toplum gibi kavramları koymakta ayrıca yapısı gereği disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemektedir. Daha önceki öğretim programlarında var olan bilgi merkezli anlayıştan farklı olarak mevcut öğretim programlarında bilgi yanında beceri ve değerlere de ağırlık verildiği görülmektedir. Vatandaşlık, demokrasi ve insan hakları eğitimi bakımından en önemli hususlardan biri de “öğrencilerin kendilerini daha rahat ifade etmelerine imkân sağlanması” olup bu anlayış 2005 programlarının merkezini oluşturmaktadır (MEB, 2005).

Ancak, vatandaşların yetiştirilmesi sadece okul ve öğretim programları ile ilgili bir süreç değildir. Vatandaşlık eğitimini etkileyen birçok farklı değişken vardır. Örneğin medya araçları, sivil toplum örgütleri ve toplum, vatandaşlık eğitiminde etkili faktörlerdir. Bütün bunların yanında vatandaşlık eğitiminde en etkili faktörlerden biri hala eğitim sistemlerinin merkezinde yer alan öğretmenlerdir. Devlet öğretim programları aracılığıyla ve gizli müfredat aracılığıyla her ne kadar istemiş olduğu vatandaş modelinin çerçevesini çizse de programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin bu konuda inançları oldukça büyük önem arz etmektedir. Çünkü öğretmenlerin sahip oldukları inançlar, öğretmenlerin sınıf içindeki öğretim süreçlerini, sınıf içi uygulamalarını ve davranışlarını etkilemektedir (Kaşyaka, 2013; Pajares, 1992; Calderhead, 1996). Rokeach (1968) değerler ve tutumların da bir inanç sisteminin öğeleri olduğunu ifade etmektedir.

Sosyal bilgiler öğretim programının hedefleri açık bir şekilde ifade edilmiştir. Ancak programın uygulayıcısı olan öğretmenlerin vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi konusundaki inançları nelerdir? Bu inançların ortaya çıkarılması vatandaşlık eğitimi ile ilgili detayları görmemiz açısından büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimi hakkında sosyal bilgiler öğretmenlerinin inançlarının ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır.

2.YÖNTEM

Bu bölümünde, araştırmanın çalışma grubu, çalışmada kullanılan veri toplama aracı, verilerin toplanması ve analizine yer verilmiştir.

Çalışma Grubu

Bu araştırma 12 sosyal bilgiler öğretmeni ile yürütülmüştür. Öğretmenler amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik örneklemesine göre seçilmiş ve maksimum çeşitlilik kaynağı olarak görev yeri (köy/kasaba-merkez), mesleki kıdem ve cinsiyet temel alınmıştır. Patton'a göre (1987), maksimum çeşitlilik gösteren bir örneklem oluşturmanın en azından iki yararı vardır: 1) Örnekleme dâhil her grubun kendine özgü boyutlarının ayrıntılı bir şekilde tanımlanması, 2) Büyük ölçüde farklı özellik gösteren durumlar arasında ortaya çıkabilecek ortak temalar ve bunların değerinin ortaya çıkarılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu amaçla, araştırmacıların yer aldığı Kırşehir (6) ve Çankırı (6) ilinden toplam 12 sosyal bilgiler öğretmeni belirlenmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin 7'si erkek 5'i ise kadın öğretmendir. Öğretmenlerin mesleki kıdemleri 5 ila 21 yıl arasından değişmektedir. Öğretmenlerin 4 il merkezinde, 4'ü ilçe merkezinde, 4'ü ise köy/kasabada görev yapmaktadır

Veri Toplama Aracı

Nitel araştırmalarda toplanan veriler çeşitlilik gösterir. Toplanan veriler gözlem notları, görüşme kayıtları, dokümanlar, resimler ve diğer grafik sunumları şeklinde olabilir (Cohen vd., 2007; Ritchie ve Lewis, 2003; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu çalışmada veriler, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler esnekliği nedeniyle, yazmaya ve doldurmaya dayalı testler ve anketlerdeki sınırlılığı ortadan kaldırması ve belirli bir konuda derinlemesine bilgi edinmeye yardımcı olması (Yıldırım ve Şimşek, 2013) nedeniyle bu çalışmada tercih edilmiştir.

Araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme sorularının hazırlanmasında ilgili literatür taranmıştır. Görüşme sorularının yazılmasında Phipps (2010) 'un çalışmasından faydalanılmıştır. Ayrıca soruların kolaylıkla anlaşılması ve çok boyutlu olmamasına da dikkat edilmiştir. Hazırlanan görüşme formunun amaca ne derece hizmet ettiği, anlaşılabilirliği ve uygulanabilirliğini kontrol etmek amacıyla alan uzmanlarının görüşlerine sunulmuştur. Uzmanların önerileri doğrultusunda görüşme formu düzenlenmiştir. İkinci aşamada bir sosyal bilgiler öğretmeni ile ön uygulama yapılmış, herhangi bir sorun yaşanmadığı görülmüştür. Asıl görüşmeler yapılmadan önce öğretmenlerden randevu alınmış, çalışmanın amacı hakkında öğretmenlere bilgi verilmiştir. Her bir öğretmen ile yapılan görüşme süresi yaklaşık 18-22 dk arasında değişmektedir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formunda şu sorular yer almaktadır:

1. *Sosyal Bilgilerin Amacı ve Önemi nedir?*

2. *Sınıfınızda gurur duyduğunuz aktiviteler (etkinlikler) nelerdir?*
3. *Sizin için etkili vatandaş neyi ifade ediyor?*
 - a. *Sizce sosyal bilgiler ile etkili vatandaş yetiştirmek arasındaki ilişki (bağlantı) nedir ?*
 - b. *Geçmiş ile şimdi etkili vatandaş arasında bir fark var mı?*
4. *Son olarak, çocuklara biz ne öğretmeliyiz?*

Verilerin Analizi

Araştırma sürecinde yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilen veriler, bilgisayar ortamına aktarılmış ve bunlar sistematik bir şekilde öğretmenlere göre, yazılı doküman haline getirilmiştir. Ardından elde edilen dokümanların analizinde nitel veri analizlerinden içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2013:259). Yazılı döküman haline getirilen veriler araştırmacılar tarafından birkaç kez okunmuştur. Daha sonra her bir soruya ait veriler iki farklı araştırmacı tarafından, verilerden çıkarılan kavramlara göre kodlanmıştır. İki farklı araştırmacı tarafından yapılan kodlama daha sonra bir araya getirilerek benzerlik ve farklılıklar kontrol edilmiştir. Kontrolörler arası geçerlik ve güvenilirliğin hesaplanması için [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) x 100] formülü (Miles ve Huberman, 2014) kullanılmış ve güvenilirlik %91 olarak hesaplanmıştır. Kodlamaların büyük oranda benzer olduğu görülmüştür. Farklı kodlamalar ise yeniden gözden geçirilip tekrar kodlanmıştır. Ardından yapılan kodlamalar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Tematik kodlama yapılırken “iç tutarlılığa” dikkat edilmiştir. Ortaya çıkan temaların altında yer alan benzer veriler bir araya getirilmiş ve anlamlı bir bütün oluşturulmuştur. Son olarak ise bulgular tanımlanmış ve bulgular arasında ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

Tablo 1 Verilerin Kodlanma Aşamasını Gösteren Tablo

Kod	Kategori	Tema
<i>...topluma iyi bir vatandaş yetiştirmek.</i>	Vatandaşlık	→
<i>...topluma ait değerlerin çocuklara aktarmak.</i>	Değer Aktarımı	→
<i>..çocuğa geçmişini öğretmek.</i>	Sosyal Bilimlerin Öğretimi	→

3.BULGULAR

Sosyal Bilgilerin Amacı

Öğretmenlerin, sosyal bilgilerin amacına ait görüşleriyle ilgili oluşan kategoriler; a- vatandaşlık, b-hayata hazırlık ve çevre, c-değer aktarımı, d-sosyal bilimlerin öğretimidir.

a- Vatandaşlık

Öğretmenlerin tamamı, sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının "vatandaşlık eğitimi" olduğunu ve bundan dolayı da önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Vatandaşlık eğitimi ile ilgili olarak ise öğretmenler, genel olarak iki alt kategoriyi öne çıkarmışlardır. Bunlar ilki öğrencilerin topluma "iyi bir vatandaş" olarak yetişmesi, ikincisi ise "aktif vatandaş" olarak yetişmeleridir.

İyi bir vatandaş

Öğretmenler genel olarak vatandaşlık öğretiminde en çok vurguladıkları nokta, öğrencilerin topluma iyi bir vatandaş olarak yetişmeleridir. Öğretmenler, iyi bir vatandaş kavramından ise,

- Öğrencilerin, görev ve sorumluluklarını bilmelerini,
- Topluma uyum sağlamalarını,
- Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olmalarını kastetmektedirler.

Öğretmenler sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının, topluma görev ve sorumluluklarını bilen iyi bir vatandaş yetiştirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler, anayasada ve toplumda yer alan kuralların öğrencilere öğretilmesinin önemi üzerinde durmuşlar, bu kurallara uyması ile çocuğun topluma kolayca uyum sağlayabileceği ve topluma yararlı iyi bir birey olabileceğini vurgulanmıştır. Bu konuda SBÖ2 şunları ifade etmiştir. *Sosyal Bilgiler dersinin önemi vatandaşlık konularından gelmektedir. Bu konular aracılığıyla bizler, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının gerekli kurallarını ve sorumluluklarını bilen iyi bir vatandaş yetiştiriyoruz.*

Bazı öğretmenler sosyal bilgiler öğretiminde vatandaşlığın önemli bir yer tuttuğunu vatandaşlık konuları aracılığıyla da devlete bağlı, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, çevresine uyum sağlayabilen temel vatandaşlık bilgisine sahip bireylerin yetiştirmenin temel hedef olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal bilgilerin önemi ile ilgili SBÖ11 şunları ifade etmiştir: *İlkokul çağındaki bir öğrenci okula gelerek toplumsal yaşama uyum sağlamak adına ilk adımı atmış bireydir. Sosyal bilgiler dersi de toplumsal yaşama uyum sağlamaya büyük katkı sağlar...*

Aktif vatandaş

Öğretmenlerden genel olarak sosyal bilgiler dersinin öneminin “*iyi bir vatandaş*” yetiştirmeden kaynaklı olduğunu ifade ederken birkaç öğretmen ise “*aktif vatandaş*” yetiştirmeye vurgu yapmışlardır. Aktif vatandaşlık üzerinde duran öğretmenler, iki kavramı işaret etmişlerdir. Bunlar; “hak” ve “katılım” kavramlarıdır. Öğretmenler, aktif vatandaş, haklarını bilen ve bir haksızlık karşısında haklarını arayan, topluma katılan bireyler olarak ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler dersinin bu hakları ve katılım yollarını öğrettiği için önemli olduğunu vurgulamışlardır. Bununla ilgili olarak SBÖ6 şunları ifade etmiştir: *Sosyal bilgiler dersinin içerisinde vatandaşlık konuları önemli bir yer tutmaktadır. Bu ders aracılığıyla etkin bir vatandaş nasıl olunur, temel haklarımız nelerdir bunları öğretiyoruz.*

b-Değer Aktarımı

Değer Aktarımı

Sosyal Bilgiler öğretiminin önemi olarak öğretmenlerin birçoğu tarafından vurgulanan diğer bir başlık “değer aktarımı”dır. Bu öğretmenler, hem kendi amaçlarının hem de sosyal bilgiler dersinin ana amacının değer aktarımı olduğunu ve bu dersin öneminin değer öğretiminden kaynaklandığını ifade etmişlerdir. Öğretmenler, sosyal bilgilerin içerisinde birçok farklı sosyal bilimin yer aldığını bunların bilgi düzeyinde olduğunu ve bu konuların unutulabileceğini ancak asıl çocuklara, toplumsal değerlerin aktarımının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Çocuğun toplumunda var olabilmesi için o toplumun değerlerinin kazanılması gerektiği, küçük yaşlardan itibaren değerlin çocuklara aşılması gerektiği, ailede başlayan değer öğretim sürecinin okulda sosyal bilgiler dersi aracılığıyla devam ettiği ifade edilmiştir. Sosyal bilgiler dersinin öneminin değer aktarımından geldiğini söyleyen SBÖ1 şunları ifade etmiştir: *Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla çocuk, toplumumuzu kültürümüzü tanır. Bence bu dersin önemi, topluma ait değerlerin çocuklara aktarılmasından geliyor. Diğer bilgileri çocuk zaten öğrenir.*

Öğretmenlerin ifade ettiği değer aktarımda özellikle iki değere daha sık vurgu yapılmıştır. Bunlardan ilki “saygı” ikincisi ise “vatanseverlik” değeridir. Saygı değeri ile ilgili olarak öğretmenler, öğrencilerin öncelikle ailesine, büyüklerine, arkadaşlarına ve çevreye karşı saygılı olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Saygı kavramı ile ilgili olarak SBÖ9 şunları ifade etmiştir: “...*Bu derste ilk olarak kendine daha sonra diğer insanlara, geçmişine saygı duymayı öğretmek benim temel amacım, çünkü bunlar olmadan insan olmayı öğretiyoruz.*”

Vatanseverlik değeri ile ilgili olarak ise öğretmenler, amaçlarının çocukların ülkesinin sevmesinin, ülkesi için çalışmalarının, Atatürk ülke ve inkılaplarına bağlı olmasının, milli

değerlere karşı saygılı olmasının, birlik beraberlik içinde olmasının ana amaç olduğunu ifade etmişlerdir. Burada bazı öğretmenler tarih ile vatanseverlik arasında bağlantı kurmuş, vatansever olmaları için Türk büyüklerini, Türk Kültürünü tanımaları gerektiği; bu ders aracılığıyla bunların yerine getirildiği vurgulanmıştır. Vatanseverlik değeri ile ilgili olarak SBÖ 1 şunları ifade etmiştir:

“Bu dönemde sosyal bilgiler öğretmeni olmak aslında oldukça önemli. Benim amacım geçmişini çocuklara öğretmek ve bu vatana sahip çıkacak bireyler yetiştirmektir. Aslında hepimizin amacı da bu olmalı...”

SBÖ11 ise şunları ifade etmiştir: *“Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı, vatanını milletini seven, çevresine karşı duyarlı, topluma ve insanlara karşı saygılı duyarlı olan bireyler yetiştirmek en temel hedefim.”*

c-Sosyal Bilimlerin Öğretimi

Bazı öğretmenler sosyal bilgiler öğretiminde ana amaçlarından birisinin sosyal bilimlerin öğretimi olduğunu da ifade etmişleridir. En fazla ifade edilen sosyal bilimler, tarih, coğrafya ve ekonomidir.

Tarih

Bazı öğretmenler sosyal bilgiler dersinin öneminin, tarih öğretiminden kaynaklandığı belirtmişlerdir. Öğretmenler, sosyal bilgiler dersinde tarih konularının geniş yer tuttuğunu bu vesileyle çocukların geçmişini, Türk büyüklerini, Türk Kültürünü öğrendiklerini ve vatan sevgisi kazanıp bir arada yaşamının önemini kazandıklarını ifade etmişlerdir. Burada görüldüğü üzere öğretmenler, tarihi konular ile değer aktarımı arasında bağlantı kurmuşlardır. Sosyal bilgiler dersinde, tarih öğretiminin ana amacı olduğunu ifade eden SBÖ7 şunları ifade etmiştir: *Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla, çocuklara geçmişimizi öğretmeye çalışıyoruz. Atalarımızın ne kadar büyük işler yaptığını anlatıyoruz. İlerde büyük işler yapmak istiyorsa tarihini bilmek zorunda.*

Coğrafya

Bazı öğretmenler, coğrafya ile ilgili olarak, çevresini, ülkesini ve diğer dünya ülkelerini bilmesi gerektiğini, bu ülkenin zenginliklerini öğretmenin ana amaçları olduğunu belirtmişlerdir. Coğrafya alt kategorisi ile ilgili olarak SBÖ12 şunları ifade etmiştir: *“Sosyal bilgiler dersi çocuğun çevresini, ülkesini dünyayı tanıması için vardır.”*

Ekonomi

Son olarak ise sosyal bilimlerin öğretimi ile ilgili öğretmenlerden sadece birkaçı ekonomi bilimi ile ilgili amaç ifade etmiştir. Bu öğretmenler temel ekonomik kavramları bilen, üretebilen, girişimci dışı bağımlı olmayan bireyler yetiştirmek istediğini ifade etmiştir.

Ekonomi alt kategorisi ile ilgili olarak SBÖ9 şunları ifade etmiştir. “*Kendisinin yapabileceğini bilen, üretken olan, tedirgin olmayan, korkmayan, bilinçli öğrenciler yetiştirmek gerekiyor*”.

d-Hayata Hazırlık Ve Çevre

Hayata hazırlık

Öğretmenler tarafından sosyal bilgiler öğretiminin amacı olarak vurgulanan diğer bir alt kategori ise “*hayata hazırlık*”dır. Bazı öğretmenler sosyal bilgilerin, konularını yaşamın içerisinden aldığını, günlük yaşamla ilgili olması nedeniyle hayata hazırlayan bir ders olduğunu ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler hayata hazırlık ile çevreyi tanıma arasında yakın bir ilişki kurmuşlardır. Öğretmenler sosyal bilgiler öğretiminin küçük yaşlardan itibaren başlaması gerektiğini, sayısal derslerin çocuklar için soyut gelirken bu dersin konularını çocuğun çevresindeki olaylardan aldığını belirtmişlerdir.

Çevre

Öğretmenler çevre ve sosyal bilgiler arasında bağlantı kurarken iki ana noktayı ön plana çıkarmışlardır. Bunlardan ilki çocuğun sosyal çevresi ikincisi ise çocuğun fiziksel (doğal) çevresi. Bu ders aracılığıyla çocuğun önce birey olarak kendisini daha sonra ise sosyal çevresini daha yakından tanıdığı, iletişim yollarını ve insanlar arası ilişkileri öğrendiği ifade edilmiştir. Fiziki (doğal) çevreyle ilgili olarak ise öğretmenler, çocukların doğal çevredeki canlılara ve doğal çevreye karşı duyarlı, saygılı olmaları gerektiğini öğrendiklerini belirtmişlerdir. Bununla ilgili olarak SST8 şunları ifade etmiştir: *Bu ders aracılığıyla çocuk kendini tanıma şansı yakalıyor. Daha sonra arkadaşlarını ve çevresini tanıyor. Hem doğaya hem de diğer insanlara saygıyı öğreniyor. Bu nedenle sosyal bilgiler dersi benim için ilköğretimdeki en önemli derstir.*

Doğal çevrenin korunmasında sosyal bilgilerin önemli bir rol oynadığı yine öğretmenler tarafından vurgulanan diğer bir noktadır.

Gurur Duyulan Aktiviteler

Öğretmenlerin, sosyal bilgiler dersi ile ilgili olarak gurur duydukları aktiviteler ile ilgili görüşlerinden oluşan kategoriler, a- Türk Tarihi ve milli günler b- vatandaşlık ve c- diğer aktiviteleridir.

a-Türk Tarihi Ve Milli Günler

Genel olarak sosyal bilgiler öğretmenlerinin çoğu, Türk tarihi ve milli günler ile ilgili yapılan etkinliklerden büyük gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenlerin gurur duyduğu etkinliklerin başında Çanakkale Zaferi ile ilgili yapılan etkinlikler gelmektedir. Çanakkale Zaferi ile ilgili olarak hem ders sırasında hem de ders dışında okul genelinde yapılan etkinlikleri organize ettiklerini ve bundan da büyük onur duyduklarını ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak SBT5 şunları ifade etmiştir: “18 Martta (Çanakkale zaferi) İstiklal Marşımızı bütün öğrencilere birer mısra okutup bunun videosunu çektim. Her öğrenciden İstiklal Marşı'nın bir mısraını duymak çok gurur vericiydi.”

Bazı öğretmenler, 10 Kasım (Atatürk'ün ölüm yıldönümü), İstiklal Marşının Kabulü, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 1071 Malazgirt Savaşı, İstanbul'un Fethi, Kurtuluş Savaşı gibi Türk Tarihinde önemli görülen günler ile ilgili yapılan etkinliklerden gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Bunun ilgili olarak SBT 11 şunları ifade etmiştir: “...Mesela Malazgirt Savaşı 1071 Malazgirt Savaşı. Altıncı Sınıfta anlatıyorum. Türkiye tarihinin başlangıcı olarak anlatıyoruz. Yani burada gösterdiğimiz videolarla, slaytlarla yani o sinerjiyi, o aksiyonu, öğrencinin gözünde görmekten ben gurur duyuyorum.”

b-Vatandaşlık Aktiviteleri

Bazı öğretmenler sınıf içerisinde “vatandaşlık” konusu ile ilgili yapılan etkinlikler guru duyduğunu ifade etmiştir. Vatandaşlık aktiviteleri kategorisinde öğretmenler “demokrasi” ve “haklar” ile ilgili etkinliklere vurgu yapmışlardır.

Demokrasi

Demokrasi alt kategorisinde öğretmenler özellikle sınıf başkanlığı ve okul temsilcileri seçimlerinin yapılması ile ilgili etkinliklere vurgu yapmışlardır. Bazı öğretmenler sınıf içerisinde seçimlerin yapılmasını, öğrencilerin aday olmasını ve oy kullanmalarının bunu demokratik bir süreçte yürütmelerinin öğretmenlere büyük gurur verdiğini ifade etmişlerdir. Bir öğretmen ise okul seçim çalışmalarının olmasını ve öğrencilerin propaganda çalışmalarını yapmalarının hem kendileri hem de öğretmenler açısından çok önemli olduğunu ifade etmiştir.

Haklar

Öğretmenler gurur verici etkinliklerde vurguladıkları bir diğer alt kategori “haklar” ile ilgili etkinliklerdir. Öğretmenlerden bazıları öğrencilerin haklarını bilmesi ve kullanmalarının kendileri için en büyük gurur kaynağı olduğunu ifade etmişlerdir. Yine öğretmenler, öğrencilerin bir kuruma bir dilekçe vermesi, çevresindeki çöpleri toplaması, kaybolan bir

eşyayı sahibine ulaştırması, okul kurallarına uymasının öğretmenler tarafından takdir edilen davranışlar olduğunu söylemişlerdir.

Haklarla ilgili olarak SBÖ2 şunları ifade etmiştir:

“Öğrencilere kuralları ve haklarını öğretiyoruz. Bazen bu hakları bize (öğretmene) karşı kullanıyorlar. Bu önemli oldukça önemli ve bana gurur veriyor.”

c-İşbirliği İçinde Problem Çözme Aktiviteleri

Bir kaç öğretmen özellikle müfredata bağlı kalmadan günlük hayatta karşılaşılabileceği konular ile ilgili etkinlik yapmadan, güncel konular ile ilgili ve öğrencilerin bir arada çalışabileceği konular ile ilgili etkinlik yaptırmadan gurur duyduklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler sınav kaygısı olmadan öğrencilerin, günlük hayatta karşılaştıkları bir sorunu çözmelerinin en büyük başarı olduğunu ifade etmişlerdir.

SBT4 öğretmeni tarafından ise çocukların çevresindeki ve ülkesindeki olaylara duyarlı olmalarının kendisi için en büyük gurur kaynağı olduğu ifade edilmiştir.

“Öğrencilerimin, ülkesi ve çevresi ile ilgili konulara duyarlı olduğunu görmek, bunları sınıfa taşıyıp bana soru sormaları beni çok sevindiriyor ve bana gurur veriyor.”

Etkili Vatandaşlık

a-Anlamı

Öğretmenler, etkili vatandaşın anlamı ifade ederken en fazla olarak “görev” kavramına vurgu yapmıştır.

Görevini Yerine Getiren

Görev kavramı ile ilgili olarak genellikle “devlete karşı olan görevler” vurgulanırken bazı öğretmenler tarafından ise sınıf ve okul içerisindeki kurallar vurgulanmıştır. Hemen hemen bütün sosyal bilgiler öğretmeni, devlete karşı olan görevleri yerine getirme ile etkin vatandaşlık arasında bağlantı kurmuşlardır. Devlete karşı olan görevlerden ise sırası ile kanunlara uyan, devletin malına zarar vermeyen, askerlik görevini yerine getiren, vergisini veren kişiler etkili vatandaş olarak tanımlanmıştır. Yine öğretmenler genel olarak *“üzerine düşen görevlerini yerine getiren”* şeklinde genel bir ifade ile etkin vatandaşlığın kendileri için anlamını ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak SBÖ 12 şunları ifade etmiştir: *“Devletin kurallarına uyan, devletin malına zarar vermeyen vatandaş bana göre etkili bir vatandaşdır.”*

Birkaç öğretmen ise kendileri için etkin vatandaşlığın anlamının, öğrencilerin sınıf ve okulun kurallarına uymaları olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca sınıf içerisinde öğrendiği sorumlulukları dışarıda uygulayan öğrencilerde etkili vatandaş olarak tanımlanmıştır. Bununla

ilgili olarak SBÖ1 şunları ifade etmiştir: *“Okulda küçük bir toplum sayılır, sınıfta kurallara uyan, okul kurallarına göre davranan öğrenci buradaki en etkili vatandaşır.”*

Duyarlı

Etkili vatandaşın anlamı ile ilgili olarak “görev” vurgusundan sonra öğretmenler tarafından en fazla vurgulanan kavram” duyarlılık” kavramıdır. Duyarlılık kavramı ile ilgili olarak ise toplumsal sorunlara ve Türk Tarihine vurgu yapılmıştır.

Toplumsal Sorunlar

Bazı öğretmenler etkili vatandaş “ülkesindeki sorunlara duyarlı kişi” olarak tanımlamışlardır. Duyarlılık kavramı ile birlikte burada özellikle ülkeyi sevmeye ve kendini feda etme kavramları da ön plana çıkmaktadır. Öğretmenler, ülke sorunlarını bilen, bu sorunlar için çaba harcayan, ülkesini yakından tanıyan, ülkeyi analiz eden, birliğimizi koruyan, ülkesi için her türlü fedakârlıkta bulunan gerekirse canını feda eden kişiyi “etkili vatandaş” olarak ifade etmişlerdir.

Bu alt kategori ile ilgili SBÖ 11 şunları ifade etmiştir: *“Ülkesinin ve yaşadığı çevrenin sorunları ile iç içe olan bu sorunları nasıl çözmesi gerektiğinin farkında olan ve çözüm yollarını ahlaki vicdani ve demokrasi ilkelerine göre uygulamaya çalışan kimsedir.”*

Bir kaç öğretmen ise etkili vatandaş ile ilgili olarak çevre konusunu gündeme getirmişlerdir. Çevreye duyarlı olan bireyleri etkili vatandaş olarak ifade etmişlerdir. Çevre konusu ile ilgili olarak özellikle çevrenin kirletilmemesi ve doğaya zarar vermemesi ifade edilmiştir. Bununla ilgili SBÖ1 şunları ifade etmiştir: *“İnsan etkili olmaya çevresi ile başlar. Çevresini, doğayı koruyan, çevresini temiz tutan, çevresi ile ilgilenen etkili vatandaştır.”*

Sosyal bilgiler öğretmenlerinden sadece bir tanesi, etkili vatandaş, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü yer alan, sorunlarımızı çözmeye çalışır, toplumun sorunlarına karşı duyarlı, iyilik için harekete geçebilen, vatandaşlık bilincine sahip birey olarak tanımlamıştır.

Türk Tarihine

Bazı öğretmenler ise özellikle tarihe vurgu yapmış, kendi tarihini bilen, milli bilince sahip geçmiş ile bugünü karşılaştırabilen, atalarını seven, onların yaptıklarından hoşlanan kişileri “etkili vatandaş” olarak tanımlanmıştır. Bu alt kategori ile ilgili olarak SBÖ3 şunları ifade etmiştir: *“etkili vatandaşın tarihini seven, tarih bilincine sahip olması, milli bilince sahip olması gerekmektedir.”*

Haklarını Bilen

Etkili vatandaş tanımlarken öğretmenler tarafından kullanılan bir diğer kavram “hak” kavramıdır. Ancak tanımlamalarda öğrencilerin sahip olduğu hakları aktif olarak

kullanmasına değil, sadece bilmesine vurgu yapılmıştır. Öğretmenler, etkili vatandaş, haklarını bilen kişi olarak tanımlamışlardır. Ayrıca burada hangileri hakları bilmesi gerektiği ifade edilmemiş, sadece genel olarak “sahip olduğu haklar” şeklinde vurgu yapılmıştır. Bununla ilgili olarak SBÖ 10 şunları ifade etmiştir: *“Haklarının neler olduğunu bilen ve hakkını nasıl arayacağını bilen kişiler etkili vatandaşdır.”*

b-Etkili Vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamı sosyal bilgiler ile etkili vatandaş yetiştirme arasında doğrudan bir bağlantı kurmuşlardır. Öğretmenler, sosyal bilgiler dersinin asıl amacının etkili vatandaş yetiştirmek olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal bilgiler ile etkili vatandaş arasında bağlantı kurulurken vatandaşlık görevleri, kazanımlar, değerler, beceriler ve sosyal bilimler ön plana çıkarılmıştır. Bazı öğretmenler, öğrencilerin sosyal bilgiler dersi içerisinde vatandaşlık görevlerini öğrendiklerini bu nedenle, bu dersin etkili vatandaş olmaya hizmet ettiğini belirtmişlerdir.

Etkili vatandaşlık ve sosyal bilgiler arasındaki bağlantı ile ilgili olarak SBÖ3 şunları ifade etmiştir: *“Sosyal bilgiler dersinin nihai amacı ülke politikasına uygun etkin vatandaş yetiştirmektir. İçerisinde barındırdığı dersler bir insanın günlük yaşamı için her kesimden insanın işine yarayan bilgilerle doludur”.*

Bazı öğretmenler ise sosyal bilgiler dersi içerisinde kazanımların, değerlerin ve becerilerin yer aldığını ve bunların tamamının etkili vatandaşın sahip olması gereken bilgi, beceri ve değer olduğunu ifade etmişlerdir. Öğretmenler, sosyal bilgiler dersi içerisinde sosyal bilimlere ait (tarih, coğrafya, sosyoloji, ekonomi) birçok bilginin yer aldığını; bu bilgilerin etkili bir vatandaşın sahip olması gereken bilgiler olduğunu ifade etmişlerdir.

Bununla ilgili olarak SBÖ12 şunları ifade etmiştir: *“Sosyal bilgiler dersi kaynağını sosyal bilimlerden almaktadır. Sosyal bilimler aracılığıyla öğrencilerin ihtiyacı olan bilgi ve beceriler, öğrencilere planlı ve programlı bu ders aracılığıyla kazandırılarak etkin vatandaş yetiştirme amacına ulaşılabiliriz”*

c-Etkili Vatandaşlık Etkinlikleri

Okulda

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin önemli bir bölümü, sınav kaygısı ve müfredatı yetiştirme kaygısından dolayı etkili vatandaş ile ilgili uygulamalı etkinliklere yer veremediklerini; sadece her sene başında yapılan sınıf başkanlığı ve okul temsilciliği seçimlerinin yapıldığını ifade etmişlerdir. Etkili vatandaşlıkla ilgili olarak sınıf içerisinde ifade edilen diğer etkinlikler

sınıf içerisine tartışmalı konuları tartışa ve öğrenciler ile taşıma, vatandaşlıkla ilgili konularda drama, özel günler ile ilgili kutlama ve anma programları organize etmedir.

Bununla ilgili olarak SBÖ7 şunları ifade etmiştir: “...Bence şu anda Milli Eğitimin büyük eksikliği; etkili bir vatandaş yetiştirin ama bunu kazanımlarla yapın diyor. Sınıfta otur kazanımlarla dersi anlat. Bence etkili vatandaş sınıf içinden çok, sınıf dışında öğretilmesi gereken bir şey.

Okul Dışı

Etkili vatandaşlıkla ilgili olarak okul dışı yapılan etkinlikler ise; özellikle resmi kurum ziyaretleri, yardım ve çevre kampanyaları, bilgi edinme ve dilekçe hakkını kullanma gibi etkinliklerdir.

Bununla ilgili olarak SBÖ9 şunları ifade etmiştir: “her sene vergi vermenin önemini anlatırken çocukları maliyeye götürüyoruz.”

Ne Öğretmeliyiz?

Öğrencilere öğretilmesi gerekenler ile ilgili öğretmenlerin ifadelerinden oluşan alt kategoriler a- değerler b- etkili vatandaşlık v c-tarih ve d- kazanımlar alt kategorileridir.

a-Değerler

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamını yakını “ne öğretilmesi gerektiği” konusunda özellikle değerleri ifade etmişlerdir. Değerlerle ilgili olarak özellikle, saygı, sevgi, yalan söylememe, dürüst olma, büyüklere saygı, vatansever olma, bir arada olma, çevreye saygılı olma gibi değerler ifade edilmiştir. Bununla ilgili olarak SBÖ1 şunları ifade etmiştir: “Öncelikle aile bireyelerine saygı, insanlarla bir arada yaşamının gerektirdiklerini kazandırma, milli ve manevi değerlerin kazandırılması,”

b-Etkili Vatandaşlık

Bazı öğretmenler, öğrencilere etkili vatandaş olmanın yollarının öğretilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Etkili vatandaşın özellikleri olarak ise bu ülkeye uygun vatandaş olmayı, haklarını bilmeyi, sorumlulukları yerine getirmeyi, çevresine duyarlı olmayı, üzerine düşün görevi yerine getirmeyi, ülkesine topluma hizmet etmeyi ve bunların öğrencilere öncelikli olarak öğretilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bununla ilgili olarak SBÖ5 şunları ifade etmiştir: “Haklarını bilip sorumluluklarını yerine getiren, çevresine karşı duyarlı olan vatandaş olmayı öğretmemiz gerekir.”

c-Tarih

Bazı öğretmenler özellikle tarih bilgisini ön plana çıkarmış ve öğrencilere tarih ile ilgili şeylerin öğretilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Tarih bilgisi ile ilgili olarak öğretmenleri, Türk büyüklerinin, tarihi mekânlarının, kurtuluş savaşının, Çanakkale'nin, Türk kültürünün öneminden bahsetmişlerdir. *“Sosyal bilgiler dersi aracılığıyla önce tarihimizi öğretmeliyiz, Türk büyüklerini, yakın çevresinden başlayarak tarihi mekânları ve bunların bizim için önemlerini öğretmeliyiz diye düşünüyorum. Ancak biz genellikle sorulara yoğunlaşıyoruz ne yazık ki.”*

d-Kazanımlar

Bir öğretmen ise öğretim programında yer alan kazanımların öğrencilere öğretilmesinin yeterli olacağını, bu bilgiler ile öğrencinin hayata dair her şeyi öğreneceğini ifade etmiştir. *“...Öğretim programında ne öğreteceğimiz belirli zaten, bunları çocuklara öğretsek iyi bir vatandaş olurlar zaten.”*

4. SONUÇLAR

- Sosyal bilgiler Öğretmenlerin tamamı sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının *“vatandaşlık eğitimi”* olduğuna inanmaktadırlar. Öğretmenler vatandaşlıkla ilgili ağırlıklı olarak iyi vatandaşa vurgu yapmışlardır. Öğretmenlerin iyi bir vatandaş inancı, öğrencinin görev ve sorumlulukları bilmesi, topluma uyum sağlamasıdır. Az sayıda bir öğretmen ise vatandaşlık eğitiminde amacın *“aktif vatandaş”* yetiştirmek olduğu görüşündedir. Öğretmenlerin aktif vatandaşlık inancı, haklarını bilen ve bir haksızlık karşısında haklarını arayan, topluma katılan bireylerdir. Öğretmenlerin vatandaşlıkla ilgili bu görüşlerinden, öncelikli olarak aktif vatandaş yetiştirmekten ziyade *“iyi bir vatandaş”* yetiştirmeyi hedefledikleri anlaşılmaktadır. Öğretmenler, devlete bağlı, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı, çevresine uyum sağlayabilen temel vatandaşlık bilgisine sahip bireylerin yetiştirmenin temel hedef olduğunu ifade etmeleri bu görüşü doğrulamaktadır.
- Sosyal bilgilerin temel amacı olarak vurgulanan bir diğer nokta değerler aktarımıdır. Öğretmenler sosyal bilgiler dersinin bu kadar önemli olmasının temel nedeninin bu ders aracılığıyla değerlerin aktarılmasını işaret etmişlerdir. Öğretmenler, bu ders içerisindeki yer alan bilgilerden ziyade kazanılan değerlerin çok daha önemli olduğuna, toplumsal değerlerin küçük yaşlardan itibaren bu ders aracılığıyla çocuklara

kazandırılması gerektiğine inanmaktadırlar. En fazla vurgulanan değerler ise saygı, vatanseverlik ve dürüstlük değerleridir.

- Sosyal bilimlerin öğretimi yine sosyal bilgilerin amacı olarak ifade edilen bir diğer başlıktır. Sosyal bilimlerle ilgili olarak öğretmenler en fazla tarih, coğrafya, ekonomi bilimlerine vurgu yapmışlardır. Diğer sosyal bilimler ifade edilmemiştir.
- Sosyal bilgiler Öğretmenlerinin sosyal bilgiler öğretiminin temel amacı olarak ifade ettiği bir diğer amaç *"hayata hazırlık ve çevre"* dir. Öğretmenler sosyal bilgiler dersini hayatın içerisinde bilgileri barındıran, hayata hazırlayan bir ders olarak görmektedirler. Çevre ile sosyal bilgiler arasından iki açıdan ilişki kurulmuştur. Bunlar fiziksel(doğa) çevre ve sosyal çevre. Öğretmenler, bu ders aracılığıyla çocuğun hem çevresinde coğrafi unsurları tanıdığına hem de diğer insanlarla ilişkilerini kolaylaştıracak sosyal çevresi hakkında bilgi sahibi olduğuna inanmaktadır.
- Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç, sosyal bilgiler öğretmenleri Türk Tarihi ve milli günler ile ilgili yapılan etkinliklerden büyük gurur duymaktadır. Özellikle Çanakkale Zafer, 10 Kasım, İstiklal marşının kabulü ve Türk tarihindeki diğer önemli günlerle ilgili yapılan etkinliklerden öğretmenler gurur duymaktadır. Öğretmenlerin gurur duydukları diğer aktiviteler vatandaşlıkla ilgili etkinliklerdir. Öğretmenler, Özellikle "demokrasi" ve "haklar" ile ilgili etkinliklere vurgu yapmışlardır. Gurur duyulan demokrasi etkinliği olarak sınıf başkanlığı seçim süreci ifade edilmiştir. Son olarak ise işbirliği içinde problem çözme aktiviteleri öğretmenlerin gurur duydukları aktivitelerdir.
- Öğretmenler, etkili vatandaşın anlamı ifade ederken en fazla olarak "görev" kavramına vurgu yapılmıştır. Yani sosyal bilgiler öğretmenleri etkili vatandaş, devlete karşı görevini yerine getiren ve kurallara uyan vatandaş olarak tanımlamıştır. Bazı öğretmenler ise toplumsal sorunlara karşı duyarlı, milli tarih bilincine sahi öğrencileri etkin vatandaş olarak ifade etmişlerdir. Bazı öğretmenler haklarını bilen vatandaş etkin vatandaş olarak tanımlamıştır. Ancak burada hakların kullanılması yönelik ifade de bulunulmamıştır.
- Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamı sosyal bilgiler ile etkili vatandaş yetiştirme arasında doğrudan bir bağlantı kurmuşlardır. Sosyal bilgiler ile etkili vatandaş arasında bağlantı kurulurken vatandaşlık görevleri, kazanımlar, değerler, beceriler ve sosyal bilgiler ön plana çıkarılmıştır.

- Araştırmada ulaşılan bir diğer sonuç, sosyal bilgiler öğretmenleri bu ders aracılığıyla çocuklara değerlerin, etkili vatandaş olmanın, Türk tarihin ve öğretim programında olan- kazanımların öğretilmesi gerektiğine olan inançlarıdır. Öğretmenler özellikle saygı, sevgi, yalan söylememe, dürüst olma, büyüklere saygı, vatansever olma, bir arada olma, çevreye saygılı olma gibi değerlerin öğretilmesi gerektiğine inanmaktadır. Öğretmenler, öğrencilerin etkin vatandaş olabilmeleri için haklarını bilmeyi, sorumlulukları yerine getirmeyi, çevresine duyarlı olmayı, üzerine düşün görevi yerine getirmeyi, öğrencilere öncelikli olarak öğretilmesi gerektiğine inanmaktadırlar.

Tartışma

Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamı sosyal bilgiler öğretiminin temel amacının "vatandaşlık eğitimi" olduğuna inanmaktadırlar. Bu inanç, öğretmenlerin literatürde yer alan "vatandaşlık aktarımı olarak sosyal bilgiler" (Doğanay, 2002; Barr; Barth; Shermis, 1978; Barth ve Demirtaş, 1997) geleneğinde yer aldıklarını göstermektedir. Öğretmenler, vatandaşlıkla ilgili ağırlıklı olarak "iyi vatandaş" a vurgu yapmışlardır. Ancak öğretmenlerin iyi bir vatandaş inancı farklılık göstermekle birlikte genel olarak, görev ve sorumlulukları bilen, topluma uyum sağlayan kişiler "iyi vatandaş" olarak tanımlanmıştır. Üstel (2005) Tanzimat'tan günümüze makbul vatandaşlık anlayışını araştırdığı çalışmasında, vatandaşlık derslerinin yıllara göre isim değiştirdiğini ancak bu derslerin temel amacının, milli kurumlara saygılı, özverili, yurtsever, yurttaşlık görevlerini bilen, çocuğun ahlaki yargılarını biçimlendiren ve daha çok görevi kabul etmesini öğretmek olduğunu ifade etmiştir. Bu çalışmada da ulaşılan sonuçlar bu görüşü destekler niteliktedir. Ayrıca Üstel (2005) Türkiye'deki vatandaşlık anlayışının sivil ve katılımcılık boyutlarının eksik olduğu, pasif bir itaati ve konformizmi hedeflediği yargısına varmıştır. Yine bu çalışmada da öğretmenler etkin vatandaş tanımlarken dahi pasif vatandaş tanımladıkları dikkat çekmektedir. Sadece yurt içerisinde değil yurt dışındaki çalışmalarda da benzer geleneksel vatandaşlık öğelerinin olduğu görülmektedir. Conover, Crewe ve Searing (1991) ABD İngiltere'de yetişkinlerin vatandaşlığın doğası hakkındaki algılarını araştırdığı çalışmalarında, ABD'de yetişkinler vatandaşlığı daha çok seçme sorumluluğu, hak ve özgürlüklere bağlılık olarak görmüşlerdir. İngiliz yetişkinler ise toplumsal yaşama katılıma daha fazla önem vermişlerdir. Her iki ülke vatandaşlarının vatandaşlık algılarında liberal ve geleneksel vatandaşlık öğelerine rastlanmıştır.

Sosyal Bilgiler ile ilgili temel kaynaklara bakıldığında, sosyal bilgiler eğitiminin temel amacı olarak, toplumda aktif, katılımcı, demokratik vatandaşlar yetiştirmek olduğu ifade edilmektedir (Avery, 2004; Barr, Barth ve Shermis, 1977; Boyle-Baise ve Goodman, 2009; Çengelci, 2013; Ross, 2001; Ochoa-Becker, 2007). Yeniden yapılandırılan son sosyal bilgiler programında da demokratik, aktif, temel değerlere ve becerilere sahip vatandaşlık modeline vurgu yapılmaktadır (MEB, 2005). Ancak bu çalışmada, birkaç öğretmen hariç aktif, katılımcı, demokratik vatandaşlar yetiştirme amacı vurgulanmamıştır. Öğretmenler her ne kadar aktif vatandaş yetiştirmeyi hedeflediklerini ifade etseler de “aktif vatandaş” tanımlarında ağırlıklı olarak görev ve sorumluluklara vurgu yapmaktadırlar.

Bu araştırmada bazı öğretmenler, sosyal bilgilerinin temel amacının sosyal bilimler öğretimi olduğunu ifade etmişlerdir. Bu inanç, öğretmenlerin sosyal bilgiler geleneklerinden “sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler” geleneğini benimsediklerini de göstermektedir. Sosyal bilimlerle ilgili olarak öğretmenler en fazla tarih, coğrafya, ekonomi bilimlerine vurgu yapmışlardır. Diğer sosyal bilimler ifade edilmemiştir. Oysa sosyal bilgiler öğretim programında bütün sosyal bilimlere vurgu yapılmaktadır (MEB, 2005). Özellikle 2005 sosyal bilgiler öğretim programı yapılandırıcılık temel felsefesi bağlamında, öğrencinin merkezde olması ve bilgiyi kendinin yapılandırması savından hareketle vatandaşlık bilgisi aktarımının yanı sıra sosyal bilim olarak sosyal bilgiler ile yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler yaklaşımlarının da derslerde kullanılması gerektiğini ön plana çıkarmıştır (Ata, 2006). Sosyal bilgilerin doğası ile ilgili yapılan çalışmalarda genellikle öğretmenlerin, yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgiler öğretim yaklaşımını benimsedikleri görülmektedir (Doğanay ve Sarı,2004; Kozan, 2002; Kaymakçı ve Ata, 2012). Ancak bu çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin yansıtıcı inceleme olarak sosyal bilgilerden ziyade öncelikle vatandaşlık aktarımını ardından sosyal bilimler olarak sosyal bilgiler yaklaşımları daha fazla benimsedikleri görülmüştür.

Vatandaşlık bilgisi aktarımı olarak sosyal bilgiler yaklaşımında değer aktarımı söz konusudur. Bu çalışmada da öğretmenler, sosyal bilgilerin bir diğer temel amacının değerler aktarımı olduğuna inanmaktadırlar. Öğretmenler tarafından öncelikli olarak öğretilmesi gereken değerler olarak saygı, vatanseverlik ve dürüstlük ifade edilmiştir. Yurt içinde yapılan diğer çalışmalarda da benzer değerlerin önemli ve öncelikli olduğu görülmektedir (Karatekin, Gençtürk ve Kılıçoğlu, 2013; Kuş, Merey, Karatekin, 2014; Tay ve Yıldırım, 2009; Türk-Smith,2006; Yiğittir, 2010).

Vatanseverlik değerine bağlı olarak bu araştırmadaki öğretmenler Türk Tarihi ve milli günler ile ilgili yapılan etkinliklerden büyük gurur duymaktadır. Türkiye’de sosyal bilgiler dersi vatanseverlik değerini kazandırmada önemli bir derstir. Bu düşünceye bağlı olarak sosyal bilgiler öğretmenleri de bu değeri önemsemektedir. Ayrıca yurt içinde yapılan birçok araştırmada da sosyal bilgiler vatanseverlik değerini kazandırmada önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Gömleksiz ve Cüro, 2011; Kuş, Merey ve Karatekin, 2013; Yazıcı ve Yazıcı,2010)

Bu araştırmada görüldüğü ki Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tamamı sosyal bilgiler ile etkili vatandaş yetiştirme arasında doğrudan bir bağlantı kurmuşlardır. Ancak öğretmenlerin etkili vatandaş anlayışı, tarihten bu yana getirdiğimiz geleneksel vatandaşlık türünden farklı değildir. Çünkü öğretmenler, etkili vatandaşın anlamı ifade ederken en fazla olarak “görev” kavramına vurgu yapılmakta ve etkili vatandaş, devlete karşı görevini yerine getiren ve kurallara uyan vatandaş olarak tanımlanmaktadır.

Öğretmenlerin, “etkili vatandaş” inançları dikkate alındığında, Durgun (2010)’un ifade ettiği cumhuriyetçi/toplumcu ve liberal/bireyci vatandaş tipinden; cumhuriyetçi/toplumcu vatandaş tipine daha yakın olduğu görülmektedir. Çünkü cumhuriyetçi/toplumcu vatandaş tipinde topluluk temelli bir vatandaşlık anlayışı olup, vatandaşlık bu gelenekte, görevler ve/veya topluluğa karşı sorumluluklar diliyle ifade edilir. Türkiye’de bu durum cumhuriyetin ilk yıllarından (1923) itibaren istenilen bir durumdur. Oysaki Bununla birlikte, günümüzde etkin (aktif) vatandaşlık denince ağırlıklı olarak “vatandaşların katılımının” ve hakların kullanılmasının anlaşıldığı açıktır. Ancak öğretmenler tarafından bu aktif vatandaşlığa vurgu yapılmamıştır.

5.KAYNAKLAR

- Ata, B. (2006). Sosyal bilgiler öğretim programı. İçinde C. Öztürk (Ed.), *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi: Yapılandırmacı Bir Yaklaşım* (s. 71-83). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Avery, P. G. (2004). *Social studies teacher education in an era of globalization*. In S. Adler (Ed.), *Critical issues in social studies teacher education*, (pp. 37-57). Greenwich, CT: Information Age Publishing
- Barr, D., Barth, j. L., & Shermis, S. S. (1977). *Defining the social studies*. VA: National Council for the Social Studies

- Boyle-Baise, L., & Goodman, J. (2009). The influence of Harold O. Rugg: Conceptual and pedagogical considerations. *The Social Studies*, 100, 31-40.
<http://dx.doi.org/10.3200/TSSS.100.1.31-40>
- Calderhead, J., & Robson, M. (1991). Images of teaching: student teachers' early conceptions of classroom practice. *Teaching and Teacher Education*, 7, 1-8.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2007). *Research methods in education*. New York: Routledge.
- Conover, P. J.; Crewe, I. M. & Searing, D. D. (1991). The nature of citizenship in United States and Great Britain. *Journal of Politics*, 53(3), 800-832.
- Çengelci, T. (2013). Social Studies Teachers' Views on Learning Outside the Classroom. *Educational Sciences: Theory & Practice-13(3) 1836-1841*.
- Doğanay, A. ve Sarı, M. (2004). Sosyal bilgiler ve sınıf öğretmenleriyle sosyal bilgiler öğretmen adaylarının sosyal bilgilerin doğasına ilişkin yaklaşımlarının değerlendirilmesi. İçinde, *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi Tebliğler Kitabı* (s. 153-165). Ankara: MEB. Yay.
- Durgun, Ş. (2010). Cumhuriyetçi ve Liberal Anlayış Çerçevesinde Türkiye’de Vatandaşlık Sorunsalı. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 1(2010): 65- 92*
- Gömlüksiz, M. N., Cüro, E. (2011). Sosyal Bilgiler dersinde yer alan değerlere ilişkin öğrenci tutumlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi.. 8:1*.
- Hablemitoğlu, Ş. ve Özmete, E. (2012). Etkili Vatandaşlık Eğitimi İçin Bir Öneri. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 3, ss. 39-54.
- Karatekin, K., Gençtürk, E. Ve Kılıçoğlu, G. (2013). Öğrenci, Sosyal Bilgiler Öğretmen Adayı Ve Öğretmenlerinin Değer Hiyerarşisi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl : 6 sayı : 14*.
- Kaşyaka, A. (2013). Okul ve öğretmen içerikli sinema filmlerinin öğretmen adaylarının pedagojik inançları ve eleştirel yansıtma becerileri üzerine etkisi. Yayımlanmamış doktora tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Kaymakçı, S. ve Ata, B. (2012). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgilerin Doğasıyla İlgili Görüşleri. *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi.3(1), 35-64*
- Keskin, Y. (2009). Türkiye’de ilkokul programlarında yer alan Sosyal bilgiler içerikli derslere ait öğretim Programlarının gelişimine tarihsel bir bakış. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Yıl: 13, S: 2, Ağustos 2009.

- Kozan, E. (2002). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Sosyal Bilgiler Eğitimi Geleneklerine Yaklaşımları ve Bu Yaklaşımların Tarih Öğretimiyle İlişkisi: Ankara-Aksaray Örnekleri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Kuş, Z. (2014) What kind of Citizen? Analysis of Social Studies Curriculum in Turkey. *Citizenship, Social and Economics Education*. Volume 13 Number 2. DOI:<http://dx.doi.org/10.2304/csee.2014.13.2.142>
- Kuş, Z., Merey, Z. and Karatekin, K. (2015) The Value Preferences of the Parents in Turkey towards Their Children. *Journal of Social Science Education*. Volume 14, Number 1. DOI: 10.2390/jsse-v14-i1-1302..
- Kuş, Z., Merey, Z. ve Karatekin, K. (2013) İlköğretim 4. ve 5. Sınıf sosyal bilgiler ders kitaplarında yer alan değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt / Volume XI - Sayı/Number 25. 183-214.
- MEB (2005). *İlköğretim 1–5. Sınıflar Programları Tanıtım El Kitabı*, MEB Yay., Ankara.
- Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (2014). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- NCSS, National Council for the Social Studies. (1994). *Expectations of excellence: Curriculum standards for the social studies*. Washington, DC: NCSS.
- Ochoa-Becker, A. S. (2007) *Democratic education for social studies: an issue-centred decision making curriculum* (Greenwich, Information Age Publishing).
- Öztürk, C. (2009). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. In C. Öztürk (Ed., pp. 1-31). Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Pajares, F. (1992). Teachers' and beliefs educational research: Cleaning up messy construct. *Review of Educational Research*, 62 (3), 307-332.
- Patton, M. Q. (1987) *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. California: Sage Publications, Inc.
- Phipps, B. S. (2010). *High School Social Studies Teachers' Beliefs And Education For Democratic Citizenship*. The University Of Missouri. Unpublished Doctorol Thesis.
- Ritchie, J., & Lewis, J. (2003). *Qualitative research practice*. London: SAGE Publications
- Rokeach, M. (1968). *Beliefs attitudes and values: A theory of organization and change*. San Francisco: Jossey Bass.
- Ross, E. W. (2001) *The social studies curriculum: purposes, problems, and possibilities* (Albany, State University of New York Press).

- Sönmez, Ö.F., Merey, Z. ve Kaymakçı, S. (2009). Vatandaşlık ve insan hakları eğitimi alanında yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinin değerlendirilmesi. I. Uluslararası Avrupa Birliği, Demokrasi, Vatandaşlık Ve Vatandaşlık Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı içinde. Uşak.
- Tay, B. ve Yıldırım, K. (2009). Sosyal bilgiler dersinde kazandırılması amaçlanan değerlere ilişkin veli görüşleri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 12(3), 1499-1527.
- Türk Smith, S. 2006. Türk genci iyi insani nasıl tanımlıyor? İyi insan prototipinin kültürlerarası araştırmasında Türk kültürünün konumu. Paper presented at the Turkish Psychological Association Convention in Hacettepe University, Ankara, Turkey.
- Üstel, F. (2005). *Makbul Vatandaş'ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi*. 5. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yazıcı, S. ve Yazıcı, F. (2010). Yurtseverlik Eğitimi: Tarih ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Algı Tutum ve Eğitimsel Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(10), 649–660.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Yiğittir, S. (2010). İlköğretim öğrenci velilerinin okullarda kazandırılmasını arzuladığı değerler. *Değerler Eğitimi Dergisi*. Cilt 8, No. 19, 207-223, Haziran 2010.

Şekil 1: Vatandaşlık Ve Vatandaşlık Eğitimi İle İlgili Oluşan Kategoriler

